

ВІДПОВІДЬ НА ЛИСТ М. ВАКУЛЕНКА

Порушене питання в листі М. Вакуленка «Транслітерація і трансплігація» має радше не науковий, а публіцистичний характер. Коротка історія цього питання, що торкається проблем транслітерації, зокрема її стандартування, така.

21.04.2006 ТК 19 «Науково-технічна термінологія» (надалі ТК) отримав лист від ДП «УкрНДНЦ», у якому ТК доручено переглянути міждержавний стандарт ГОСТ 16876–71 «Правила транслітерації букв кирилового алфавіта буквами латинського алфавіта». Такого самого змісту був лист від Міністерства освіти і науки України, який ТК отримав 07.05.2007. Одержавши державне замовлення, ТК у таких випадках зобов'язаний керуватися чинним нормативним документом, у якому пропонуються три можливості для перегляду стандарту: 1) визнати стандарт чинним і придатним до подальшого застосування, 2) визнати стандарт застарілим і скасувати його, 3) визнати стандарт застарілим і запропонувати йому заміну. Провівши відповідне наукове дослідження цієї проблеми, ТК вирішив розробити проєкт ДСТУ «Транслітерування українських текстів з кирилиці в латиницю» і 12.03.2009 надіслав його до ДП УкрНДНЦ. За порадою ДП УкрНДНЦ цей проєкт транслітераційного стандарту ми надіслали 07.04.2009 у МВС України, де наш проєкт підтримано (лист № 9144/ВР від 13.05.2009). Результати своєї роботи над проєктом транслітерації ТК оприлюднив на 10-й міжнародній науковій конференції «Проблеми української термінології. СловоСвіт 2008» та опублікував у Віснику національного університету «Львівська політехніка», № 620, С. 55–61 [1].

М. Вакуленко звинувачує ТК 19: 1) у відсутності в [1] посилань на його статті; 2) у вживанні запатентованого (за словами п. Вакуленка) терміна *латиниця*; 3) плагіаті транслітераційної таблиці та принципів транслітерації.

Відповідаємо на згадані вище звинувачення:

1) Щодо посилань на статті п. Вакуленка, то їх можна знайти в технічному завданні до розробленого проєкту ДСТУ, а статтю [1] присвячено саме цьому проєкту, а не процесу розроблення й стандартування української латиниці взагалі. Звинувачення п. Вакуленка виглядають некоректними, бо у своїх статтях він чомусь «забуває» посилатися на праці Ю. Блонаровича, А. Костенка, В. Костирка, І. Кульчицького [2; 3], де питання транслітерації були розглянуті раніше.

2) Щодо терміна *латиниця*, то п. Вакуленко стверджує: «Термін *латиниця*, яким активно послуговуються автори [1], був уведений нами в 1995 році в роботі [7]. Цей термін зареєстрований також у ДААСП України [19]. Автори статті [1] мали також можливість безпосередньо познайомитися з уведеним нами терміном «латиниця» під час нашої доповіді на конференції у Львові 1996 року [8]». Але термін *латиниця* можна знайти в усіх сучасних словниках української мови, а також у виданому ще в 20–30-ті роки минулого століття Академічному російсько-українському словнику за ред. А. Кримського та С. Єфремова (<http://r2u.org.ua/>).

3) Закид до ТК у плагіаті також є безпідставним. М. Вакуленко запропонував систему транслітерації з двох таблиць (див. порівняльну таблицю): Східнослов'янська латиниця з діакритичними знаками і Система транслітерації без діакритичних знаків. Ми вважаємо, що система транслітерації без діакритичних знаків не відповідає загальноприйнятим вимогам до транслітерування текстів, оскільки одну кириличну літеру згідно з цією системою відображено символом, який може складатись із кількох латиничних літер. Це суперечить принципам «однозначності й зворотливості*» [з листа п. Вакуленка]. Крім того, відсутність у згаданій системі апострофа суперечить принципу

* Згідно з Академічним російсько-українським словником за редакцією А. Кримського і С. Єфремова, *зворотливий* бачимо в синонімічному ряді *меткий, спритний, зручний*. Тобто *зворотливість* – це спритність у веденні справ, уміле використання обставин, що не має нічого спільного зі *зворотністю*.

нормативності, адже апостроф, як частина української абетки, має нормативне графічне позначення, якого п. Вакуленко і його співавтори не дотримуються (між іншим, апостроф вони чомусь позначають ‘ замість нормативного ’). Щодо сфер застосування української латиниці, то вони докладно описані в міжнародних стандартах, наприклад ISO 9:1995. Можливо, п. Вакуленко просто не ознайомлений із цими стандартами або вважає, що їх розробники також списували з його праць?

Порівняльна таблиця

Кирилиця	Латиниця				
	Блонарович та ін	Вакуленко (без діакритики)	Вакуленко (з діакритикою)	ТК 19	ISO 9:1995
	1	2	3	4	5
а	a	a	a	a	a
б	b	b	b	b	b
в	v	v	v	v	v
г	h	gh	ǵ	h	g
ґ	g	g	g	g	ǵ
д	d	d	d	d	d
е	e	e	e	e	e
є	je	je	ě	ê	ê
ж	gh	zh	ǰ	ž	ž
з	z	z	z	z	z
и	y	y	y	y	i
і	i	i	i	i	ì
ї	ji	ji	ĩ	ĩ	ĩ
й	j	j	j	j	j
к	k	k	k	k	k
л	l	l	l	l	l
м	m	m	m	m	m
н	n	n	n	n	n
о	o	o	o	o	o
п	p	p	p	p	p
р	r	r	r	r	r
с	s	s	s	s	s
т	t	t	t	t	t
у	u	u	u	u	u
ф	f	f	f	f	f
х	kh	kh	x	x	h
ц	c	c	c	c	c
ч	cz	ch	č	č	č
ш	sh	sh	š	š	š
щ	sz	shh	ŝ	ŝ	ŝ
ю	ju	ju	ü	û	û
я	ja	ja	ä	â	â
ь	`	j	j	`	`
‘			‘	‘	‘

Отже, усіх відмінностей між транслітераційною таблицею ТК (стовпчик 4 табл.) і східнослов'янською латиницею з діакритичними знаками п. Вакуленка (стовпчик 3 табл.) налічуємо 6. Принагідно звернімо увагу на те, що стільки ж відмінностей є між стовпцями 2 (система п. Вакуленка без діакритики) і 1 (система Ю. Блонаровича та ін.) порівняльної таблиці. Між іншим, між транслітераційними системами п. Вакуленка (стовпчик 3 табл.) і ISO 9:1995 (стовпчик 5 табл.) є 9 відмінностей, а між системами ТК (стовпчик 4 табл.) і ISO 9:1995 (стовпчик 5 табл.) – 5 відмінностей.

Але принциповими відмінностями між системою п. Вакуленка з діакритикою і системою ТК (стовпчики 3 і 4 табл.) є такі:

- транслітераційна пара **г – ģ**;
- подвійне використання літери латинської абетки: **ь – j**; **й – j**;
- ненормативне позначення апострофа.

Проаналізуємо транслітераційну систему п. Вакуленка. Східнослов'янська латиниця з діакритичними знаками походить із ГОСТ 16876–71 і передбачає узгодження російської, української й білоруської латиниці. Очевидно, п. Вакуленко дещо перебільшує, стверджуючи про безпосередність й одномовність своєї системи. Це спростовує приклад транслітераційної пари **г – ģ**. Адже в більшості європейських мов фонему [г] позначають літерою **h**, якою п. Вакуленко не користується, уводячи натомість символ з діакритикою. Зважаючи на той факт, що російська мова не має фонему [г], легко побачити посередника – російську мову. Пара **г – ģ** одночасно порушує як міжнародні правила записування власних назв латиницею, так і принцип однозначності. Наприклад: прізвище **Герц** згідно з міжнародними правилами пишуть як **Hertz**, тоді як за транслітерацією п. Вакуленка виходить **Ģerc**. Якщо у випадку з власними назвами дотримуватися міжнародних правил, то записуючи прикметник **герців** отримаємо **ģerciv**, тобто виникає два позначення для літери **г**, а саме – **ģ** у загальних назвах і **h** – у власних. Для порівняння: застосовуючи правила проекту транслітерації ТК, ми отримаємо – **Hertz, herciv**.

Використання літери латинської абетки **j** на позначення двох кирилических літер – **ь** і **й** – також порушує принципи «однозначності й зворотливості», які декларує п. Вакуленко. Наприклад, слово **synenjkuj** можна транслітерувати на кирилицю в чотирьох варіантах: **синенький, синенійкий, синенький, синенійкий**. Вибір варіанту залежить лише від знання правил транслітерації і української мови, тобто є суб'єктивним. Для порівняння, у проекті транслітерації ТК все однозначно: **синенький – synen'kuj – синенький**.

Звернімо також увагу на нескромні методи, якими п. Вакуленко добивається схвалення своїх праць. У листі до заступника директора Інституту стандартизації Держстандарту України п. Ярослава Юзьківа (копія Кабінету міністрів України, 2000 р.) п. Вакуленко зазначив: «створити авторитетну комісію при Держстандарті України, яка б взяла на себе відповідальність рекомендувати саме ту розробку, яка є науково обгрунтованою...» [лист М. Вакуленка]. Окрім того, п. Вакуленко до складу комісії запропонував свого батька, себе та своїх колег, серед яких нема жодного представника від ТК 19 «Науково-технічна термінологія», тобто жодного фахівця, який би зміг аргументовано критикувати запропонований варіант транслітерації, вести з авторами наукову дискусію.

ТК вважає, що розроблення та прийняття транслітераційного стандарту є надзвичайно важливим для міжнародної комунікації, а тому він має бути якісним, відповідати принципам транслітерації, забезпечувати безпомилкове міжнародне спілкування. Амбітні спроби п. Вакуленка відстояти свою транслітераційну систему вже не раз призводили до гальмування процесу впровадження української латиниці.

Наостанок зауважимо, що стиль і «творчість» п. Вакуленка більше нагадує викривальні памфлети «проти буржуазного націоналізму в українській термінології», а не статтям солідного науковця. Натомість ТК завжди стояв на принципах наукової моралі й етики і готовий вести науково обгрунтовану дискусію на наукових семінарах і конференціях з усіма охочими.

1. Рицар Б. Транслітерування українських текстів з кирилицю в латиницю / Б. Рицар, Р. Рожанківський, Р. Микульчик – Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 55–61. 2. Блонарович Ю. Транслітерація кирилиці / Ю. Блонарович, А. Костенко, В. Костирко, І. Кульчицький // Технічні вісті: Орган Українського інженерного товариства у Львові. – Львів: Вільна Україна, 1992. – № 1. – С. 56–57. 3. Блонарович Ю. Проблеми транслітерації української абетки на комп'ютерах / Ю. Блонарович, А. Костенко, В. Костирко, І. Кульчицький // Відтворення українських власних назв (антонімів і топонімів) іноземними мовами: доп. та повідом. міжнар. наук. конф., Київ 7–8 грудня 1993 р. – К: 1995. – с. 85–90.

P. S.

Погляд розробника

У 1994 році голова ТК СНТТ проф. В. Перхач доручив мені як секретареві розробити транслітераційну таблицю з кирилиці на латиницю, оскільки це для України дуже важлива справа, яка допоможе молодій незалежній державі ввійти у світ.

Гадаю, що Держстандарт із самого початку був у курсі справи, урахуваючи активне двостороннє листування ТК СНТТ в особах В. Перхача й мене та Держстандарту в особі голови Т. Кисельової. Кілька разів ми отримували запрошення у Держстандарт на обговорення транслітераційних справ. Там було чимало фахівців, серед яких проф. Б. Ажнюк, проф. М. Корнілов, доц. Л. Пшенична та ін. Пам'ятаю як п. Ажнюка критикували за його українсько-американську транслітерацію, а він досить вдало оборонявся від усіх інших, які фактично також транслітерували на американські літеросполуки (zh, kh, ch, sh, shch), а не на загальнолатиничні.

У Держстандарті й на термінологічних конференціях у Львові та Києві я познайомився з Л. Пшеничною та В. Моргунюком. Ми узгоджено намагалися виправити пошкоджені транслітераційні пари й у стандартах (ГОСТ, ISO) і в українських проєктах. Щоправда нічого не добилися – наші поправки не брали до уваги.

У нашому листуванні з Держстандартом переважно йшлося про критичні зауваги щодо позиції М. Вакуленка, який пропонував пару **Г-Ґ** замість оптимальної **Г-Н**, а також пари **Й-Ј** + **Ь-Ј**, з якими ми не могли погодитися й досі не погоджуємося – М. Вакуленко так і не змінив своїх позицій дотепер.

М. Вакуленко був у Львові на двох конференціях 1994 і 1996 років і здивував нас своїми позиціями щодо «абсолютної точності» своєї системи **Б** (з латиничними літеросполуками), що цілком ігнорувала можливу наявність кирилических літеросполук, які спричиняє поява у тексті скорочень і незасвоєних чужомовних запозичень. Я запропонував п. Вакуленку спосіб, як позбутися помилковості його системи – треба попередньо вибрати з тексту й роз'єднати апострофом усі кирилическі літеросполуки (Стрийагро, пакзауз тощо), які інакше призведуть до неправильних перетворень типу **йа-ја-я** (Стрийагро), **кз-кх-х** (пахауз). М. Вакуленко з цим погодився.

До 1996 року ніхто не вносив у принципи транслітерації поняття **нормативності** (здатності системи бути складником українського правопису). Коли врешті увели цей принцип, він залишався лише на папері, а не на практиці. Така ситуація панує і сьогодні – декларують нормативність і водночас порушують правопис.

Багато шкоди завдали вимоги Держстандарту та розробників транслітераційних систем застосовувати лише основну латиницю. Усі поринули в системи Б із російських ГОСТів, але це не дало ніякої користі, особливо щодо **нормативності** та **безпомилковості**.

Звинувачення п. Вакуленка щодо нас (грубі порушення наукової етики, повторення його принципів і дублювання його досягнень тощо) не мають жодних підстав. За 50 років моєї наукової праці в Академії наук і Львівській політехніці я нічого подібного не бачив і не чув. Це ненормально, це якась хвороба, це цілком неетична діяльність п. Вакуленка, спрямована на знищення конкурента будь-якими способами.

Р. Рожанківський